

**1930 İSTANBUL BELEDİYE SEÇİMLERİNDE SERBEST CUMHURİYET
FIRKASI'NIN YAHUDİ ADAYLARI VE YAHUDİ SEÇMENLER**
**THE JEWISH CANDIDATES OF THE FREE REPUBLICAN PARTY AND THE JEWISH VOTERS
IN THE 1930 İSTANBUL MUNICIPAL ELECTIONS**

MEHMET ALİ DURAN*

ÖZET

1930 yılında gerçekleşen belediye seçimleri Türkiye'deki modern anlamda belediyecilik ve yerel yönetim yapılanması için büyük bir gelişme teşkil etmiştir. Bu seçimler aynı zamanda Türk demokrasi tarihinde de seçim sistemi ve çok partili hayata geçiş için önemli bir deneme olmuştur. Bu seçimler günümüze kadar hem yerel yönetimler hem de demokrasi alanında süregelen birçok konuda olumlu veya olumsuz anlamda bir başlangıç olmuştur. Bu seçimler hem demokrasi hem yerel yönetimler hem de kadın hakları açısından bir kırılma olarak kabul edilebilir. Türk kadını ilk kez seçme seçilme hakkını kullanmıştır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF) kuruluşunun Türk siyasal tarihi için getirdiği diğer bir yenilik de gayrimüslimlere seçilme hakkı tanıyarak Yahudi, Rum, Ermeni adaylar göstermesi olmuştur. İstanbul'da gösterilmiş Yahudi adaylar hem seçimlerde oyların SCF'ye yönelişlerine hem de seçim propagandalarında Yahudilerin de yer almasına neden olmuştur. İstanbul'daki belediye seçimlerinde Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı ilçelerde bu cemaate mensup erkek ve kadınların SCF lehine oldukları, seçimlerde bu fırka için çalıştıkları görülmüştür. Çalışmada; Türk siyasetinde önemli bir dönüm noktası olan SCF'nin kuruluşu, 1930 İstanbul belediye seçimleri, fırkanın İstanbul teşkilatı ve gayrimüslimler özelinde Yahudilerin ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca İstanbul belediye seçimlerinde buradaki Yahudilerin siyasetteki rolü ve seçimlere etkisi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Fırkası, Gayrimüslimler, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Siyasi Faaliyetler, Yahudiler.

ABSTRACT

The Municipal elections of 1930 represent a great improvement in terms of modern municipalism and local authority reorganisation. These elections also stand for an important new practice in the democracy history of Turkey regarding the election system and transition to multi-party era. They represent a positive and/or negative onset for many issues ongoing in terms of municipalities and democracy until today. These elections are also regarded as a turning point in terms of democracy, local authorities and women's rights. It was the first time Turkish women had the right to vote and stand for election. Another reform led by the foundation of Free Republican Party in Turkish political history is giving non-muslims the right to vote and stand for elections which brought Jewish, Greek and Armenian candidates. The Jewish candidates of İstanbul caused both an influx of votes to Free Republican Party and the presence of Jewish people in election propagandas. It is seen that the districts with higher population of Jewish people in İstanbul were in favor of Free Republican Party and that these people worked for that party. This study analyses the foundations of Free Republican Party, municipal elections of 1930 and also the relation of Jewish people in terms of İstanbul organisation of the party and specifically non-muslims. Besides, the role of Jewish people in politics and their effect on the municipal election of İstanbul are referred.

Keywords: Free Republican Party, Jewish People, Non-muslims, Political Activities, Republican People's Party.

* Dr., Araştırmacı-yazar, mehmetaliduran66@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0131-8099.

Extended Abstract

The municipal elections that took place in October 1930 constituted a positive or negative start in various issues both in local governments and democracy in Türkiye until today. In addition, in the 1930 municipal elections, the SCF's nomination of Jewish, Greek and Armenian candidates by granting non-Muslims the right to be elected started a new phase in Turkish political history. Free Republican Party, the second opposition party established during the single party period, was organized in a short time under the chairmanship of Fethi Bey, who was Paris Embassy at that time, and took its place in Turkish political history among the social-economic difficulties of 1930s Türkiye.

The 1930 Municipal Elections, in which women and non-Muslims were given the right to participate in politics for the first time in the Republican era, brought along intense debates in politics and the public. In particular, the most intense debates took place in İstanbul, which is significant for non-Muslim population. While SCF nominated a total of 117 candidates in İstanbul, where non-Muslims live, 6 Greek, 4 Armenian and 3 Jewish candidates were included in this candidate list. On the other hand, non-Muslim candidates were not included in the CHF lists. The Jewish candidates in SCF İstanbul were nominated from the district of Beyoğlu, where Jews live heavily. Two of these candidates, whose names can be identified, are Lawyer Avram and Marko Naum Efendi. The fact that the Jewish candidates nominated by the SCF in İstanbul's neighborhoods where Jews live densely affected the election propaganda here as well as the elections in general. While the members of the CHF and their voters carried out propaganda against the Jewish candidates of the SCF, the SCF and its voters responded by producing the antithesis to these propagandas. In these propaganda activities, while the discourses of "People's Party is the Turk's Essence Party", "Long Live the People's Party", "Give the Genuine Turkish Rey to the People's Party" came to the fore, the SCF supporters said, "People will slaughter the Jews, do not vote for them!" Long live Fethi B., he will reduce his military service to six months!", "Hayda Free Party... Free Party..." to support the parties in the elections. However, it was seen that the support of the Jews was not only pro-SCF, but also during and after the election process. Person or persons belonging to the Jewish community not only supported the SCF, but also showed interest in the CHF and voted by supporting this party. As a result of the propaganda activities carried out in the municipal elections in İstanbul, various incidents took place among the party members in different regions. There were also Jews like Ojalov David and İlya Veled Bahar who were involved in these events. The propaganda activities carried out in the elections led the Jewish voters of certain districts of İstanbul to direct their votes towards the SCF. In this context, the majority of Jewish voters was favoring SCF in districts such as Beyoğlu, while in some regions such as Balat, all of their votes were directed towards SCF. In addition, women who had the right to vote and be elected for the first time showed great interest in the 1930 municipal elections. With the participation of women in the elections, women in the Jewish community also showed interest in the elections, and some of them voted for SCF.

Although the SCF's Jewish candidates in the municipal elections had some positive results in its favor, it could not achieve the desired result in the end. Despite the intense interest of the Jewish community in the 1930 municipal elections in İstanbul and their propaganda activities in favor of the SCF, it was clearly seen in the election results that the general vote orientation was in favor of the CHF. In conclusion, the biggest role of İstanbul in the 1930 municipal elections was that SCF opened the doors for non-Muslims to participate in politics. This situation created a break in the CHF's approach to non-Muslims. In this context, it is clear that there are non-Muslims engaged in politics in the CHF in the next election processes. In this study, the role and effects of Jewish candidates and voters in the 1930 İstanbul municipal elections are discussed.

Giriş

Türk siyasi tarihinde cumhuriyetin ilanı sonrası ikinci çok partili hayata geçme denemesi olarak görülecek olan Serbest Cumhuriyet Fırkası bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından oluşturulmuştur. Böyle bir partinin bizzat Atatürk tarafından kurulma emrinin verilmesinde bir değil, birden çok sebep yatmaktadır.¹ SCF'nin kurulmasında en temel nedenlerden birini teşkil edecek olan dış dünyanın doğrudan ve dolaylı etkileri olmuştur. 1929 Ekim ayında New York Borsası'ndaki çöküş, kısa sürede bütün dünyayı saracak olan büyük bir buhrana yol açmıştır.² Buhranın etkisi Türkiye'nin sosyal ve ekonomik durumunu olumsuz anlamda etkilemiştir. Fiyat artışları, vergilerin yükselişi ticari piyasalardaki krediyi azaltırken, ülkede de darlık ve zorluklara sebep olmuştur.³ Ekonomik alanda yaşanan sıkıntılar ve düzensizlik yüzünden halkın bunalımı ve rahatsızlığı günden güne artmıştır. Bu partinin başına Fethi Okyar'ın (Paris Büyükelçisi) getirilmiş olması dış dünyanın etkisine de işaret olabilir. Genç cumhuriyetin dış dünyaya kendini kabul ettirme isteği oldukça açıktır. O yıllarda dış dünyada çok partili demokrasiler tek model olmasa da Atatürk ve arkadaşlarının dâhil olmak istedikleri dünya, Batı dünyası olmuştur.⁴

Halkın nezdinde oluşmuş olan hoşnutsuzluk artık görmezlikten gelinemeyecek bir hal almıştır. Bunun üzerine 1930 Mart ayında Atatürk İzmir ve Antalya'yı kapsayan bir yurt gezisine çıkmıştır. Gördükleri Atatürk'ün çok üzülmesine neden olmuştur. O gün gördüğü manzarayı Hasan Rıza Soyak'a şu şekilde anlatmıştır: “*Bunalyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalyorum! Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemediyen dert, şikayet dinliyoruz... Her tarafta derin bir yokluk, maddi, manevi bir perişanlık içinde... Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz; maatteessüf memleketin hakiki durumu bu işte!*”⁵

Cumhuriyetin ilanı sonrası ikinci bir muhalefet partisinin kurulmasının ilk işareti, Yalova'da gerçekleşen bir baloda bizzat Atatürk'ten gelmiştir. Yani yeni bir fırka kurma teşebbüsü Fethi Bey'in girişimiyle değil, bizzat Atatürk'ün isteğiyle olmuştur.⁶ SCF'nin önde gelen isimlerinden Ahmet Ağaoğlu hatıralarında Atatürk'ün SCF'yi kurdurma amacını açıklarken, “*Görünüyor ki netice arzu, memlekette ihtiyatlı bir hürriyet havası estirmek ve memleketi yavaş yavaş hürriyete alıştırmak. Necip ve asil bir gaye*”⁷ ifadeleriyle dış dünyanın etkisine işaret etmiştir.

Atatürk ikinci havalandırma ihtiyacını 1930'da hissetmiştir, değerlendirmesinde bulunan Falih Rıfki Atay⁸ ve “*İktisadi buhran, vilayetlerde tam bir çaresizlik havası yaratmıştı. İşte o sıralarda Gazi havayı dalgalandırmanın artık vakti geldiğine inanmış olacaktı ki, yeni bir teşebbüsü ele aldı*” sözleriyle SCF'nin kurulmasını sağlayan ortama işaret etmiş olan Şevket Süreyya Aydemir'in de⁹ belirttikleri gibi SCF'nin Atatürk tarafından bizzat kurulmasını istemesinin sebebi; Atatürk'ün tüm unsurların modern, cumhuriyetçi ve ilerici olması koşuluyla demokratik çoğulcu nitelikte bir siyasal sistemin varlığına olan inancı ve CHF'yi denetlemek amacıyla kurulacak olan muhalif partiden yararlanma isteğinden doğmuş olduğu açıktır.¹⁰ SCF'nin bizzat Atatürk'ün emriyle kurulmuş olmasını partinin önde gelen isimlerinden olan Süreyya İlmen “Zavallı Serbest Fırka” adlı kitabında, “*Nihayet Cumhurreisliğin yedinci senesinde Gazi Mustafa Kemal memlekette cumhuriyet idaresinde diğer partilerin de mevcudiyetine ihtiyaç olduğunu idrak edebildi; Serbest Fırkayı yarattı*”¹¹ sözleriyle değerlendirmiştir.

Atatürk'ün yeni parti kuruluşuna onayı olmasına rağmen Fethi Bey'in kafasında konu netleşmemiş olacak ki şu ifadeleri kullanmıştır:

¹ Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931, İstanbul: Tarih Vakfı Kültür Yayınları, 6. Baskı, 2012, 247.

² Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Boğaç Babür Turna, Ankara: Arkadaş Yayınları, 7. Baskı, 2014, 378.

³ Ziya Şakir, “Serbest Fırka Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?”, *Tasvir*, 25.06.1945.

⁴ Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931, 247; Mahmut Goloğlu, Devrimler ve Tepkiler, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, 2017, 295-296; Andrew Mango, Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu, Çev. Füsün Doruker, İstanbul: Remzi Kitabevi, 9. Baskı, 2012, 538-539;

⁵ Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, Cilt II, İstanbul: Yapı Kredi Bankası A.Ş., 1973, 405.

⁶ Asım Us, Gördüklerim Duyduklarım Duygularım, İstanbul: Vakıf Matbaası, 1964, 129; Süreyya İlmen, Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka, İstanbul: Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, 1951, 15.

⁷ Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, İstanbul: Baha Matbaası, 1969, s.4.

⁸ Falih Rıfki Atay, Çankaya, Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2012, 534-535.

⁹ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938, Cilt 3, İstanbul: Remzi Kitabevi, 11. Baskı, 1992, 381.

¹⁰ Kemal H. Karpat, Türk Siyasal Tarihi, Çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları, 6. Baskı, 2015, 54.

¹¹ İlmen, Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka, 15.

“Bizde muhalefet tahammül güçtür. Şimdiye kadar görünen misaller bunu ispat etmiştir. Esas itibariyle Gazi Hazretlerini bu fikirlerinden dolayı bütün kalbimle tebrik ederim. Fakat bu fikrin mevki-i tatbika konulmasında birçok müşkülât baş göstereceğini de şimdiden arz ederim. Matbuat hür olacaktır. Her türlü yazılar yazılacak, Mecliste acı tatlı tenkit yapılacaktır. Buna tahammül etmek zor olacaktır. Şayanı temenni olan şey, her medeni memlekette görüldüğü gibi umumi işlere ait münakaşaların şahsiyata intikal etmemesi ve bir nokta hakkında muhalif fikir besleyen iki şahsın bir birine düşman olmamasıdır.”¹²

Ancak Fethi Bey'in bu yaklaşımı Atatürk'le yaptığı görüşmeler sonrası değişmiştir. Atatürk, “*Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun bana verdiği yüksek ve kanuni vazifeleri, hükümette olan ve olmayan firkalara karşı adilane ve bitarafane ifa edeceğime ve laik cumhuriyet esası dahilinde firkanızın her nevi siyasi faaliyet ve cereyanlarının bir maniaya uğramayacağını emniyet edebilirsiniz*”¹³ sözleriyle yeni partiye karşı tarafsız olacağını ve bu partiye destek vereceğini açıkça ifade ederek yeni partinin kuruluşunu onaylamış olduğu anlaşılmaktadır. Atatürk'ün SCF'ye karşı yaklaşımını Yakup Kadri Karaosmanoğlu “Politikada 45 Yıl” adlı anı kitabında, “...Belki, Namık Kemal'in “*Fikir çarpışmalarından hakikat şimşeğinin ışığı parlar.*” sözüyle ifade ettiği görüşün doğruluğuna inancı, belki İsmet Paşa'nın gittikçe şahsileşen politikasını frenlemek arzusu idi. Belki de ne bu, ne o idi. Çok muhtemeldir ki, o cesur devlet ve siyaset adamı halk arasındaki mırıltıların, dırıltıların bir muhalefet partisinde yüksek sesle, açıktan açığa ifade edilen tenkitler haline girmesini istemiş...”¹⁴ sözleriyle değerlendirmiştir. Atatürk ve Fethi Bey arasında 7-8 Ağustos tarihlerinde yapılan görüşmeler neticesinde yeni bir partinin kurulmasına karar verilerek, 9 Ağustos günü Paris Büyükelçiliği görevinden istifa eden Fethi Bey partinin başına geçmiştir.¹⁵ Parti programında, SCF'nin cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlı olduğu vurgulanmıştır.¹⁶ Böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ikinci büyük muhalefet partisi 12 Ağustos 1930'da resmen kurulmuştur.¹⁷ SCF'ye kimlerin katılacağı parti tüzüğünde yer almıştır. Buna göre, 18 yaşını doldurmuş olan, siyasi ve medeni hukuktan mahrum edilmemiş, kötü şöhretle anılmayan, vatana ihanetle suçlanmamış ve Türk harsını kabul etmiş her Türk vatandaşının parti programını benimsemek şartıyla partiye girebileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda partiye on beş milletvekili katılmıştır.¹⁸

1. Serbest Cumhuriyet Fırkasının 1930 Belediye Seçimlerine Katılma Kararı

20 Mart 1930 günü, mecliste yeni Belediye Kanunu'nun görüşülmesine başlanmış¹⁹ ve 3 Nisan 1930'da kabul edilmiştir. 1930 belediye seçimlerinde ilk kez uygulanacak olan bu kanunda seçimlerle ilgili genel hükümler yer alırken, seçimlerde kimlerin oy kullanacağı ve kimlerin aday olacağına dair hükümler açıkça ifade edilmiştir. Belediye Kanunu'na göre seçimler Eylül ayında başlayarak Ekim ayının 20'sinde kadar yaklaşık bir buçuk ay sürmüştür. Kabul edilen Belediye Kanunu ile kadınlar belediye seçimlerine katılma hakkına bu kanunun 23 ve 24. maddelerine dayanarak elde etmiştir.²⁰ Kadınlara verilen hak, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 10 ve 11. maddelerinde yer alan “müntehipler mebus intihabına münhasır olmakla beraber Türk hukuku ammesi faslındaki 69. madde mucibince Türkler arasındaki müsavatsızlık (zümre) aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur”²¹ hükmüyle, tanınan hakkın anayasaya aykırılığının iddia edilemeyeceği belirtilmiştir.

¹² Ali Fethi Okyar, Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?, Haz. Nermin Kırdar, İstanbul, 1987, 13-14.

¹³ “Gazi Hz. Fethi Bey'e Cevap Verdiler”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 12.08.1930.

¹⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Politikada 45 Yıl, İstanbul: İletişim Yayınları, 9. Baskı, 2018, 93.

¹⁵ “Fethi Bey'in İstifası Hariciye Vekâleti Tarafından Kabul Edildi”, *Milliyet*, 10.08.1930.

¹⁶ “Serbest Cumhuriyet Fırkası Teşekkül Etti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 13.08.1930.

¹⁷ Kadri Unat, *Durmuyalım Düşeriz! İktidardan Muhalefete CHP'nin Seçim Propagandaları*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016, 89.

¹⁸ SCF'nin kurucuları arasında: Gümüşhane Milletvekili Ali Fethi Bey (Okyar), Kütahya Milletvekili Nuri Bey (Conker), Erzurum Milletvekili Tahsin Bey (Uzer) ve Şebinkarahisar Milletvekili Mehmet Emin Bey (Yurdakul), Elazığ Milletvekili Nakiyettin Bey (Yücekök), Niğde Milletvekili Ali Galip Bey (Yenen), Kocaeli Milletvekili İbrahim Bey (Tolon), Sinop Milletvekili Refik İsmail Bey (Kakmacı), İstanbul Milletvekili Süreyya Paşa (İlmen), Bursa Milletvekili Senih (bazı kaynaklarda Semih) Bey (Hızıroğlu), İstanbul Milletvekili Ali Haydar Bey (Yuluğ), Kars Milletvekili Ahmet Ağaoğlu, Dr. Reşit Galip Bey ve yine parti üyelerinden olan Ankara Milletvekili Talat Bey (Sönmez), Bilecik Milletvekili Rasim Bey (Öztekin) ve bizzat Atatürk tarafından idari heyete dâhil edilen Makbule (Atadan) Hanım'ında bulunduğu on beş milletvekili yer almıştır. BCA, 490-1-0-0/435-1804-1; Çetin Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, İstanbul: Otopsi Yayınları, 3. Baskı, 2004, 75; Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931, 249; Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938, 383; Serbest Cumhuriyet Fırkasının Yasası, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1930, 2.

¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, devre: 3, C. 17, İçtima: 3, 20 Mart 1930, 26.

²⁰ T.C. Resmî Gazete, Belediye Kanunu, S. 1471, 14 Nisan 1930.

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, devre: 3, C. 17, İçtima: 3, 20 Mart 1930, 26.

Fethi Bey o günlerde gazetecilere verdiği beyanatta, “...Fırkamızın en esaslı prensibi laiklik ve cumhuriyetçiliktir... Fırkamıza bugün ki Meclisten mebus aza maalmemnuniye alacağım. Fikirlerimi kendi fikirlerine mutabık görenlerin ve programımızın tatbikini arzu bilcümle arkadaşların bana iltihakı benim için temenniye şayandır. Benimle hemfikir olan zevatı fırkanın tabii azası telakki ederim”²² ifadeleriyle SCF'nin yaklaşımını ortaya koyarken diğer yandan da bu partiye katılmak isteyenlere çağrıda bulunmuştur.

Diğer yandan SCF'nin programı, içerisinde liberalizme dair birkaç genel ilkedden oluşurken, partinin esas siyaseti, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı muhalefet yapmak ve bu partinin ekonomik alandaki başarısızlıkları eleştirmek şeklinde oluşturulmuştur. Bu politik yaklaşım, parti çevresinde çok sayıda muhalifi toplamaya yetmiştir. Fethi Bey'in partinin kurulmasından henüz bir ay geçmeden İzmir gezisinde otuz kırk bin kişilik bir grup tarafından karşılanması ve sonrasında kalabalığın yeni partiyi tenkit eden Anadolu gazetesinin camlarını kırması ve CHF aleyhinde tezahüratlar yapması bir nevi iktidardaki partiye meydan okumasının açık göstergesi olmuştur.²³

Yukarıdaki siyasi atmosferde Serbest SCF'nin programının fikri alt yapısı doğrultusunda kuruluşunun ilanından kısa bir süre sonra 1930 yılında gerçekleşen belediye seçimlerine katılma kararı almıştır. SCF'nin kuruluşuna müsaade edilmesi demokratik rejime doğru gidilmesinde önemli bir adım olurken, bu adımın ilk imtihanı da şüphesiz 1930 belediye seçimleri olmuştur. Belediye Seçim Kanunu'na göre seçimler tek dereceli olacak ve kadınlar da ilk kez seçimlere katılma hakkı elde edecekti. Bu hükümler SCF'nin programında da yer almıştır.²⁴ Teşkilatlanmasını henüz tamamlamamış olan SCF'nin 1930'da yapılan belediye seçimlerine katılıp katılmaması tartışma konusu olmuştur. Parti mensuplarından Ahmet Ağaoğlu, belediye seçimlerine katılmak için teşkilatlanma yoluna gidilip gidilmeyeceği veya nerelerde teşkilatlanmaya (İzmir ile sınırlı kalıp kalmayacağı) gidileceği konusunda SCF'nin önde gelenleri arasında tereddüt oluştuğunu belirterek, bu karışıklığın şu şekilde çözüldüğüne yer vermiştir: “Fethi Bey'in fırka erkânına verdiği talimattan anlaşıldı ki Gazi yalnız İzmir'e değil, her tarafa gidilmesini, her tarafta seçimlere iştirak olunmasını ve teşkilat yapılmasını ısrarla tavsiye eylemiştir.” Ayrıca Atatürk'ün “Teşkilat yapmayan, seçimlere iştirak etmeyen fırka neye yarar” ifadeleriyle SCF'nin teşkilatlar oluşturmasını ve seçimlere katılmasını desteklediğine işaret etmiştir.²⁵

Parti teşkilatlanmasını dahi henüz tamamlamamış olan SCF'nin belediye seçimlerine katılma kararını Atatürk'ün genel sekreterliğini yapmış olan Hasan Rıza Soyak hatıralarında şu şekilde yer vermiştir: Bir gece Yalova'da buldukları esnada Tahsin Bey (Uzer), Atatürk'ten İstanbul belediye seçimlerine katılmak için müsaade istemiş. Ancak Atatürk'ün böyle bir kararın henüz teşekkül durumunda bulunan partinin böyle mühim bir karar almasının neye isnat ettiği sorması üzerine, Tahsin Bey'in seçime katılmaları halinde, seçimi mutlaka kazanacaklarını ifade etmesi üzerine Atatürk'ün, “... madem ki kendinizde kuvvet görüyorsunuz ve buna karar verdiniz, Allah muvaffak etsin.” ifadelerini kullandığını belirtmiştir. Bunun üzerine Tahsin Bey'in, Fethi Bey'e, “İstanbul belediye intihabatına iştirak etmemiz Reisicumhur hazretlerinin iradeleri iktizasındadır” yolunda göndermiş olduğu telgraf sonrası SCF belediye seçimlerine katılma kararı almıştır.²⁶

Belediye seçimlerine katılma kararı sonrası parti bir bildiri yayınlamıştır. SCF'nin “Muhterem Hemşehri”, “Aziz Vatandaş” sözleriyle başlayan belediye seçimleriyle ilgili bildirisi şu şekildedir:

“Belediye intihabatının başladığını biliyorsun. Hür doğmuş ve hür yaşamaya layık bir fertsin. Hiçbir tazyike ve hiçbir tehvide ehemmiyet vermeyerek reyini kullan seni hürriyete, refaha ulaştırarak olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır. Serbest Cumhuriyet Fırkası mütegalibe saltanatına nihayet verecektir. Ve seni yükseltecektir. Reyini Serbest Cumhuriyet Fırkasına ver. O senin kendi fırkan ve senin kendi arzundur. Çünkü Serbest Cumhuriyet Fırkası haksızlığa zulme uğrayan hürriyete aşık vatandaşların ıstırabından doğmuştur. O seni kurtaracaktır. O senin dertlerine çaresiz olacaktır. O senin müdafindir. Reyini ona ver.”²⁷

²² “Fethi Bey'in Beyanatı”, *Milliyet*, 11.08.1930.

²³ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Baskı, 2013, 152; Hilmi Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2017, 194-195.

²⁴ “S. Fırka Programı”, *Hizmet*, 13.08.1930; Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, 195.

²⁵ Ağaoğlu, Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, 30.

²⁶ Soyak, Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Cilt II, 425.

²⁷ BCA, 30-10-0-0/82-536-29.

2. İstanbul'daki Belediye Seçimlerinde SCF'nin Yahudi Adayları ve Yahudi Seçmenin Yönelimi

SCF tarafından seçimlere katılma kararı alınmasından sonra adaylar konusu gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Teşkilat-ı Esasiye Anayasası (20 Nisan 1924)'na göre "On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk, mebusan intihabına iştirak etmek hakkına haizdir." (madde 10) hükmünden sonra "Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk, mebus seçilme yetkisine sahiptir." (madde 11) hükmü yer almıştır.²⁸ Madde on ikide ise Türkçe okuma yazma bilmeyenlerin mebus seçilemeyeceği hükmü yer almıştır.²⁹ Anayasa hükümlerine bakıldığında seçme ve seçilme hakkı konusu açıkça yer almasına rağmen siyasi alanda bu durum farklılık göstererek, 1930 belediye seçimlerinde aday gösterilen gayrimüslim vatandaşlar nezdinde tartışmalara neden olmuştur.

1930 belediye seçimlerinde SCF Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı gayrimüslimlerden Rum, Ermeni ve Yahudilerden de aday göstermiştir.³⁰ CHF, SCF'nin tabanını sarsmak ve hükümete karşı konumunu zayıf grupların oyları kendilerine vermelerini sağlamayı amaçladığı için azınlıklardan hiçbir aday gösterilmemesine rağmen SCF'nin azınlık adaylar göstermesini hem partiler arasında aykırılık olarak görmüş hem de seçim süreçlerinde propaganda malzemesi olarak kullanmıştır. Bilhassa Fethi Bey'in azınlıkların önde gelenlerini davet ederek onlarla görüşmeler yapması CHF çevrelerinden sert eleştiriler almasına neden olmuştur. Bunun üzerine Fethi Bey bir demeç vererek konu ile ilgili şu ifadelerle yer vermiştir: "*Fırkamız İstanbul'da ekalliyetlerin belediye işlerinde temsil olunmalarını kabul etmekle cumhuriyet esaslarına ve kanunlarına sadakat göstermiştir.*"³¹ Ayrıca Fethi Bey, partisi tarafından gayrimüslimlerin aday gösterilme konusunun cumhuriyet rejiminin tüm vatandaşlara tanıdığı haklara ve Anayasa maddelerine uyduğunu kanıtlama cesaretini göstermiş olduğu değerlendirilmesinde bulunmuştur. Yine SCF'nin gayrimüslimlerden aday gösterilmiş olmasından dolayı eleştirilere maruz kalmasının doğru olmadığını, Anayasa'nın maddelerini ve ilkelerini kabul etmiş olanların bu tür davranışlarda bulunmalarının nedeninin; Anayasa'nın bu madde ve ilkelerini sadece görünüşte benimsemiş olduklarını, gerçekte ise bunlara inanmadıkları anlamına geleceği³² şeklinde yorumlamıştır.

1930 belediye seçimlerinde gayrimüslimler aktif olarak siyasetin içinde yer almışlardır. Fethi Bey gayrimüslim adaylarla ilgili İstanbul'da yayınlanan Ermeni gazetelerinin muhabirlerine verdiği demeçte SCF'nin ırk ve din farkı gözetmeksizin fırka programını kabul eden tüm vatandaşların oylarına talip olduğunu belirtmiştir. Fethi Bey'in ırk ve din farkı gözetmeksizin SCF programını kabul eden Türk vatandaşları ile işbirliğinde bulunulacağını ifade etmesi üzerine Türk basınında bu konu yer almaya başlamıştır. Cumhuriyet gazetesinden Yunus Nadi yayınladığı yazısında Türkiye'de bulunan gayrimüslimlerin Lozan Antlaşması'nda kendilerine sağlanan haklardan kendi rızaları ile feragat ettiklerine vurgu yaparak Türkiye'de bulunan gayrimüslimlerin çoğunluğa karışarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayı tercih ettiklerini ifade etmiştir. Dikkat çekici nokta ise gayrimüslimlerin hiçbir ırk ve din farkı olmaksızın hizmet ve muhabbette rekabet etmeleri gerektiğine vurgu yapması olmuştur.³³

Yukarıda işaret edildiği gibi Fethi Bey'in cumhuriyet rejimine ve anayasa maddelerine uyulduğu sürece bunun problem olmayacağını savunmasına rağmen bu durum parti içerisinde bazı kesimlerin ilk etapta tepkisini çekmiş ve SCF aday listesinden yer alan gayrimüslimlerin yerlerine Türk olan diğer adayların yazılmasını istemişlerdir.³⁴ Bütün bu gelişmelere karşın SCF'nin belediye seçimlerine gayrimüslim adayların da katılacağı netleşmiş ve bu durum partinin kurucularından olan Tahsin Bey (Uzer) tarafından da teyit edilmiştir. Yahudi, Rum ve Ermenilerden aday gösterileceği ve iktisadi teşekküllere gayrimüslimlerin de girebileceği belirtilmiştir.³⁵

Diğer yandan iktidar partisi gayrimüslimler konusunda söylemlerini sürdürmüştür. SCF'nin milli bütünlüğüne zarar verdiğine vurgu yapan CHF, muhalefetle birlikte gayrimüslim unsurların uysal ve ılımlı kimliklerinden

²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem II, C.VII, 16 Mart 1340/1924, s. 543.

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem II, C.VII, 16 Mart 1340/1924, s. 544.

³⁰ "Fethi B. Bugün Gidiyor", *Vakit*, 03.09.1930.

³¹ Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, 261-262; Cem Emremce, 99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2018, 172.

³² Rifat N. Bali, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945), İstanbul: İletişim Yayınları, 9. Baskı, 2017, 182; "SCF Lider Fethi Beyin Mühim Beyanati", *Yarın*, 10.10.1930.

³³ Yunus Nadi, "Türk Vatandaşlığı", *Cumhuriyet*, 21.08.1930.

³⁴ "Akalliyetlerden Gösterilecek Namzetler", *Cumhuriyet*, 01.10.1930.

³⁵ "Fethi Bey'in Cevabı Nutku uzun Olacak", *Milliyet*, 02.09.1930.

sıyrılmaya başladıklarını işaret edilmiştir. SCF'nin gayrimüslimlerden aday göstermesinin Türk inkılabına zarar verdiğini belirterek, bu durumu Osmanlılık siyasetinin canlanması olarak değerlendirmiştir.³⁶

SCF'nin gayrimüslim adayları ile ilgili tartışmalar sürdüğü evrede, SCF listelerinde gayrimüslim adayların da yer alacağını netleşmesi sonrası İstanbul'da çeşitli mesleklerden 117 aday gösterilmiştir. Bu adaylar içerisinde 13 tanesini azınlık adayları oluşturmuştur. İstanbul adaylarından altısı Rum, dördü Ermeni ve üçü de Yahudi'dir. Buna karşılık Cumhuriyet Halk Fırkası azınlıklardan hiç aday göstermemiştir.³⁷ Gayrimüslimlerden gösterilen adaylardan ismi belirlenenler arasında İstanbul Beyoğlu'ndan aday gösterilen avukat Avram Naum ile Marko Naum Efendi aday gösterilmişken, Rumların, Eski Osmanlı Bankası Müdürü Panciri Bey, Eski Milletvekili Orfanidis Efendi, Eski Sisam Beyi Vegleri Efendi, Rum Spor Kulüpleri Başkanı Pantazidiz Efendi, Arpacı oğlu Nikolaki Efendi, Ermenilerden ise Eski Elçilik Sekreteri Herant Bey, Kazancıyan Bey. İstanbul Beyazıt İlçesi adayları; Eski Osmanlı Bankası Müdürü Berç Keresteciyan Efendi gösterilen adaylar arasında yer almıştır.³⁸

CHF'nin Siirt Milletvekili Mahmut Bey; SCF'nin gayrimüslimleri İstanbul'da aday göstermesiyle ilgili Fethi Bey'in, bu aday gösterilme meselesini cumhuriyet esaslarına karşı sadakat olarak değerlendirmiş olduğunu, gayrimüslim adaylar konusunda partisine eleştiride bulunanların Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun hükümlerini görünüşte benimsemiş olduklarını ve hakikatte bu prensiplere inanmamış olmakla itham ettiğini belirtmiştir. CHF'nin gayrimüslimlerden aday göstermeme konusunu ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu yukarıda işaret ettiğimiz on ikinci madde doğrultusunda ortak dil vurgusu yaparak "*Bizim bu meselede tek cephemiz vardır. Gayrimüslim Türk vatandaşları lisanımızı ve aldıkları gün kanunlarımızla teyit edilen haklarını reylerimizle de tespit etmemize hiçbir mani kalmaz*"³⁹ ifadeleriyle aday gösterilmemesinin nedenlerini ortak bir vatandaşlık doğrultusunda aidiyet duygusunu geliştirememelerinde görmüştür.

SCF'nin İstanbul'daki seçimlerde oy miktarını artırmak için T.C. vatandaşı olan Yahudilerden, Rumlardan ve Ermenilerden de adaylar göstermiş olması⁴⁰ bu partinin gayrimüslim adaylar konusuna ayrı bir önem vermesine sebep olmuştur. Gayrimüslim cemaatine mensup vatandaşların seçim öncesi temayüllerine bakıldığı zaman belediye seçimlerinde en fazla ilgili Ermeniler ve Rumlar olurken, Yahudilerin bu iki cemaat kadar seçimlere ilgili olmadıkları görülmüştür.⁴¹

İstanbul'da seçim hazırlıklarının tamamlanması sonrası seçimler 6 Ekim'de bütün ilçe ve nahiyelerde başlamıştır. Seçim meydanları Gazi Mustafa Kemal'in fotoğrafları ve bayraklarla donatılırken, seçim öncesi seçim encümenleri sandıkların boş olduğunu halka göstererek sandıkları mühürleyerek kapatmıştır.⁴² Seçimlerin başlamasıyla birlikte fırkaların seçimlere yönelik kadınların da dâhil olduğu propaganda faaliyetleri başlamıştır. Seçim çalışmalarında SCF'nin propagandaları daha geniş bir zeminde ve daha köklü vaatlerle yürütülmüştür. İktidar ise elinde bulundurduğu siyasi gücü kullanarak muhalefetin söylemlerini kırmaya çalışmıştır. İktidar, İstanbul'da güçlü kadroları sayesinde SCF'nin seçimlerde sönük kaldığı kanaatine sahip olurken, öz eleştiri yaparak İstanbul'da vergilerin yüksek olduğunu da kabullenmiştir.⁴³ Seçim propagandalarında SCF daha çok İstanbul'un ekonomik yönüne dikkat çekerek vergilerin kaldırılması, işçilerin durumlarının düzeltilmesi, şeker de dâhil halkın temel ihtiyaçlarının ucuzlatılması gibi konularda iktidarı eleştirirken, CHF daha çok rejimin geleceğine vurgu yaparak gayrimüslimlerin adaylıklarının ulus-devlet tezine zarar vereceği endişelerini ön plana çıkararak söylemlerini bu yönde yoğunlaştırmıştır. Ayrıca CHF, SCF'nin komünist ayak takımını kullanarak sandık başında kavgaya, adam dövmek ve silahlı tehdit ile seçimin güvenliğini ihlal etmekle suçlamıştır.⁴⁴

CHF, parti propagandalarının yanı sıra SCF'ye karşı bireysel propagandaları da sürdürmüştür. CHF seçim sürecinde SCF'nin gayrimüslimlerden aday göstermiş olmasını SCF'ye karşı CHF'den bir milletvekili SCF için

³⁶ BCA, 490-1-0-0/233-916-1, 25.

³⁷ "Akalliyetler Serbest Fırkaya Rey Vermektedirler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 06.10.1930.

³⁸ Rifat N. Bali, "1930 Belediye Seçimleri ve Serbest Fırka'nın Azınlık Adayları", *Tarih ve Toplum*, Sayı:167, Kasım-1997, 25; Mehmet Pınar, İlknur Koç, "1930 İstanbul Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimler", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 42, Yıl 2018 Kış, 331; "Yeni Fırka Yalvarıyor", *Vakit*, 05.10.1930; Ayrıca İstanbul Belediye Seçimi adayları için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*, İstanbul: Tarih Vakfı Kültür Yayınları, 6. Baskı, 2012, 278-284.

³⁹ Siirt Mebusu Mahmut, "Gayrimüslim Türkler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 14. 10.1930.

⁴⁰ "İzmir'de S.C.F. İnhilal Ediyor", *Vakit*, 06.10.1930.

⁴¹ "İstanbul'da Rum, Ermeni, Museviler Ne Halde?", *Son Posta*, 05.10.1930.

⁴² "İstanbul'da Belediye İntihabı Başladı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 06.10.1930.

⁴³ BCA, 490-1-0-0/233-916-1, 9.

⁴⁴ BCA, 490-1-0-0/233-916-1, 27-28.

“Serbest Fırka gavur fırkasıdır” söylemini bir propaganda unsuru olarak kullanmıştır.⁴⁵ CHF Erzincan milletvekili Saffet Arıkan'ın bütün CHF il Mutemetlerine iletmış olduğu genelgede, azınlıkların SCF listelerine oy verdiklerini, Türk unsurların ise kendi parti adaylarına oy verdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca CHF tarafından SCF'nin gayrimüslimlerce desteklenmesi, muhalefet partisi için olumsuz bir durum olarak değerlendirilmiştir.⁴⁶ SCF adaylarından Nezihe Muhittin, Suat Derviş; bazı kadınlarla birlikte İstanbul'da semt semt dolaşarak yeni fırka adayları için propaganda faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Ayrıca fırka ocaklarında da konferanslar vererek SCF lehine oy talep ederek seçimlerde kendi fırkalarına destek istemişlerdir.⁴⁷ Aynı şekilde CHF de kendi fırkalarına oy vermeleri için mahalle mahalle dolaşarak çağrıda bulunmuştur. Bu propaganda faaliyetlerine gayrimüslim seçmenlerinde katıldıkları gazetelerde yer alırken, bilhassa Yahudilerin bu propaganda faaliyetlerinde aktif olduğuna işaret edilmiştir. Son Posta gazetesi Yahudilerin yaptıkları propaganda faaliyetlerinde; “Mecliste İsmet Paşa kazanmıştır. Belediye intihabatında da kazanması lazımdır. Aksi hal vahim olur, dikkat ediniz”⁴⁸ ifadelerini kullanmış olduğuna yer vermiştir.

6 Ekim'de İstanbul'da başlamış olan belediye seçimleri ile birlikte gazetelerde seçimle ilgili haberler de yoğunluk kazanmıştır. Gazeteler seçimin başından itibaren neredeyse dakika dakika yansıtmışlardır. Çünkü gazeteler İstanbul seçimlerini bir prestij sorunu haline getirerek, seçmenleri kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirmeye çalışmışlardır.⁴⁹ Seçimler sırasında her semtte farklı manzaralarla karşılaşmıştır. Vakit gazetesinin bir Ermeni gazetesinden aktarmış olduğu haberde Ermenilerin seçimlere Rumlar ve Yahudilerden daha fazla ilgili olduğuna işaret etmiştir. Ermenilerin CHF'ye oy verdiklerine işaret eden gazete, Yahudilerin tamamen SCF'ye oy verdiklerine yer vermiştir.⁵⁰ Ancak durum Ermeni gazetesinin işaret etmiş olduğu gibi gerçekleşmemiştir. Gayrimüslimler arasında 1930 belediye seçimlerinde İstanbul'da Yahudilerin yönelimi SCF yönünde olsa da hem CHF'ye hem de SCF'ye oy vermiş oldukları görülmüştür. Milliyet gazetesi İstanbul'daki seçimlere dair aktarmış olduklarında seçimlerin Adalarda, Üsküdar'da, Beykoz'da, Sarıyer'de, Eminönü'nde ve Bakırköy'de genel olarak Halk Fırkası lehine olduğuna yer vermiştir.⁵¹

CHF seçimlerin en hararetli geçtiği yer olan İstanbul'da Beyoğlu, Kadıköy, Fatih ilçelerinde seçimlerin henüz başladığını, ancak buralarda seçimlerin kendi lehlerine olduğuna işaret etmiştir. Burada dikkat çeken konu ise gayrimüslimlerin kime oy verdikleri meselesi olmuştur. CHF, gayrimüslim seçmenlerin oylarının tamamının SCF'ye verdiğini belirtilirken, genel olarak seçimlerin kendi lehlerine sonuçlanmış olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur.⁵² Ancak sonuçlar bunun böyle olmadığını göstermiştir. Çünkü Kadıköy'de Ermeniler ne CHF ne de SCF'ye oy vermiştir, Yahudilerin ise tamamı SCF lehine oy kullanmış olduğu görülmüştür. Rumların da büyük bir kısmı oylarını SCF lehine kullanmıştır.⁵³

Yahudilerin belirli bölgelerde seçimlere katılımı yoğun olmuştur. Beyoğlu'nda devam eden seçimlere bu ilçe sınırları içinde Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı Beşiktaş ve Ortaköy de dâhil olduğu için bu ilçelerde Yahudilerin seçime katılımı yoğun olmuştur.⁵⁴ Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı ve SCF'nin Yahudi adaylarından avukat Avram Naum ile Marko Naum'un aday gösterilmiş olduğu Beyoğlu'nda seçim manzarası farklı olmuştur.⁵⁵ Seçimlere ilginin yoğun olduğu bölgede sandıklara ilgi genel olarak gayrimüslim topluluktan gelmiştir. Gayrimüslimlerin oy tercihi SCF lehine olmuştur. Beyoğlu'nda bir Yahudi, “Vergi indirecek Fethi Bey, ben ona rey vereceğim” ifadeleriyle SCF'ye oy isterken diğer yanda ise “Yaşasın bizi düşman çizmelerinden kurtaran Halk Fırkası” haykırılarıyla seçmenlerin propaganda faaliyetleri devam etmiştir.⁵⁶ Ortaköy'de ise seçimlerde oy kullananların çoğunluğunu, buranın önemli bir Yahudi semti olmasından dolayı Yahudi seçmenler oluşturmuştur. Buradaki seçimlerde Yahudilerin bir kısmı CHF'ye bir kısmı da SCF'ye oy vermiştir. Yoğun Yahudi

⁴⁵ Rifat N. Bali, Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945), İstanbul: İletişim Yayınları, 9. Baskı, 2017, 183.

⁴⁶ Cemil Koçak, Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, 241-242.

⁴⁷ “İntihap, “Yeni Fırkanın Propagandaları”, *Cumhuriyet*, 04.10.1930.

⁴⁸ “Halk Fırkası Dün Gece Çalıştı”, *Son Posta*, 6.10.1930.

⁴⁹ Abdulhamit Aşar, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 2. Baskı, 2018, 173.

⁵⁰ “Ermeni Gazetesi Ne Diyor?”, *Vakit*, 07.10.1930.

⁵¹ “Sandıklar C.H.F. Reyleri İle Doluyor”, *Milliyet*, 06.10.1930.

⁵² “C.H.F. Kazanıyor”, *Cumhuriyet*, 06.10.1930.

⁵³ “Kadıköy Cihetinde”, *Milliyet*, 09.10.1930.

⁵⁴ “İntihabat Bütün Hızını Aldı”, *Milliyet*, 08.10.1930.

⁵⁵ “Yeni Fırka Yalvarıyor”, *Vakit*, 05.10.1930.

⁵⁶ “Dünde İstanbul Halkı Akın Akın C.H.Fırkasına Rey Verdi”, *Milliyet*, 07.10.1930.

nüfusuna rağmen oyların çoğunluğunu CHF almıştır. SCF ise %18 oranında oy alabilmiştir.⁵⁷ Sonuç olarak İstanbul'daki belediye seçimlerine yoğun ilgi göstermiş olan Yahudi seçmenlerin yoğun olarak yaşadığı semtlerden biri olan Balat'ta da genel yönelimi SCF lehine olmuştur. Ancak bu yönelime rağmen bir genelleme yapıldığında seçimlerde Yahudilerin CHF'ye de oy vermiş oldukları görülmüştür. Türkiye'de Yahudilerin daha uygun şartlarda yaşadıklarına yer veren Vakit gazetesi onların genel olarak CHF taraftarı olması gerekirken SCF taraftarı olduklarına işaret etmiştir. Yahudilere bu tutumuna rağmen Ermeni ve Rumlar genel olarak seçimlerde oylarını CHF lehine kullanmıştır.⁵⁸

1930'da gerçekleşen belediye seçimlerine ilk kez kadınlar da katılmıştır. Kadınların seçimlere ilgisi genel olarak yoğun olurken, bilhassa İstanbul Beyoğlu'nda gayrimüslim kadınların seçimlere ilgili oldukları görülmüştür. Ayrıca kadınlar seçim propagandalarına da katılmıştır.⁵⁹ SCF'nin adaylarından olan Nezihe Muhittin de partisi lehine propaganda faaliyetleri yürütmüştür.⁶⁰ Kadınların seçimlere yoğun ilgisi seçimlerde fırkaların oylarını etkilemiştir. Gayrimüslim kadınlar genel olarak SCF'ye oy vermiş olsalar da bu durum sonuçlar üzerinde yeterince etkili olmamıştır.⁶¹ Milliyet gazetesine göre Beyoğlu'nda seçmenlerin kendi öz fırkaları olarak gördükleri Halk Fırkasına oylarını verdiklerine işaret edilmiştir.⁶²

Diğer yandan İstanbul'daki belediye seçimlerinde fırkaların propaganda faaliyetlerine gayrimüslim cemaatten gençler de destek vermiştir. Rum ve Yahudi gençleri SCF lehine sandığın bulunduğu yere gelerek sinema ilanlarına benzeyen renkli kâğıtlar dağıtmışlardır. Bu kâğıtlardan bazılarında oyların mutlaka SCF'ye verilmesi yönünde propaganda yapılırken, bazılarında da adayların isimleri yer almıştır.⁶³ Yine Üsküdar'da Yahudi, Ermeni ve Rum gençler oy vermeye gelenleri etkilemek için, "Fethi B. yaşasın... Askerliği altı aya indirecek..." şeklinde bağırarak SCF'nin propagandasını yapmışlardır. Buna karşılık CHF taraftarları da kendi partileri lehine propagandalarını sürdürmüştür.⁶⁴ Cumhuriyet Halk Fırkası oyların kendilerine verilmesi için levhalar koyarak Fırkalarına oy isterken, SCF'liler de aynı yöntemle seçmenlerin oylarını kendi fırkalarına vermeleri için seçim sandıklarının buldukları mekânlara levhalar koymuştur. Bu levhalarda Fethi Bey'in halka hitabesi yer alırken, üst tarafında da Atatürk'ün ve yine Fethi Bey'in resimlerinin yer aldığı levhalar koyarak seçim propagandalarını sürdürmüşlerdir. Seçim sandıklarının bulunduğu yerlerdeki kapı önlerine konan masalarla da seçmenlerin kendi fırkalarına oy talep eden her iki fırka taraftarları da "Yaşasın Gazi" söylemini kullanmıştır.⁶⁵ Esasında seçimin ilerleyen günlerinde de partililerin sloganlarında Atatürk ile ilgili sloganları kullanmışlardır. Örneğin Beyazıt seçim bölgesinde CHF partilileri "Yaşasın Büyük Gazi", "Yaşasın Cumhuriyet Halk Fırkası" sloganlarını kullanarak partilerine destek vermişlerdir.⁶⁶

İstanbul'daki belediye seçimlerinde SCF tarafından gösterilmiş olan Yahudi adayların varlığı İzmir'deki seçmenleri de etkilemiştir. CHF ve taraftarları, İstanbul'da SCF'nin Yahudi adaylar göstermiş olmasını farklı bölgelerde yürütülen propaganda faaliyetlerinde de kullanmıştır. Örneğin, İzmir Başkanı Sezai Bey; İzmir'de kadın, erkek dâhil 91 bin küsur seçmen olduğuna işaret etmiştir. Seçimlerde, amelelerin yoğun olduğu İzmir'de de pek çok kimsenin, ailelerin ve bilhassa Yahudilerin isimlerinin yazılması konusunda çekingen hareket edildiğini ifade etmiştir.⁶⁷ Bir nevi SCF'nin İstanbul'da Yahudilerden aday göstermesi İzmir'de olumlu karşılanmamış ve seçmenlerin oy kararlarını etkilemiştir. Bu durum bir nevi tepki oylarına neden olmuştur.⁶⁸

SCF'nin gayrimüslimlerden aday göstermesi iktidar partisi taraftarı olan yayın organları tarafından yoğun bir şekilde propaganda aracı olarak kullanılmaya devam etmiş olduğu açıkça görülmektedir. Vakit gazetesi, bu meseleyi köşesine taşıyarak muhalefetin belediye seçimlerinde adaylarını açıklamasından itibaren ülkede kara bulutların ortaya çıkmış olduğuna ve herkesi karamsarlığa düşüren bir havanın oluştuğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Gazete, olayın tarihsel kökenine vurgu yaparak: "Fethi Bey,... Rumca yazıp, Ermenice okudukça,

⁵⁷ "Bu Haftada Rey Vereceksiniz", *Cumhuriyet*, 12.10.1930; "Bu İş Böyle Nereye Varacak?", *Milliyet*, 12.10.1930.

⁵⁸ "Yahudiler", *Vakit*, 16.10.1930.

⁵⁹ "Serbest Fırka Ne Yapacağını Şaşırıldı", *Milliyet*, 07.10.1930.

⁶⁰ "Dünde İstanbul Halkı Akın Akın C.H.Fırkasına Rey Verdi", *Milliyet*, 07.10.1930.

⁶¹ "İntihap Bütün Hızını Aldı", *Milliyet*, 08.10.1930.

⁶² "Sandıklar C.H.F. Reyleri İle Doluyor", *Milliyet*, 06.10.1930.

⁶³ "Serbest Fırka Ne Yapacağını Şaşırıldı", *Milliyet*, 07.10.1930.

⁶⁴ "Ekalliyet Çocukları Haykırıyor", *Milliyet*, 11.10.1930.

⁶⁵ "İntihabat Başladı; Hararetle Cereyan Ediyor; Hiçbir Hadise Olmadı", *Cumhuriyet*, 06.10.1930.

⁶⁶ "İntihabata Devam Ediliyor", *İnkılâp*, 08.10.1930.

⁶⁷ "İzmir Valisi ve Belediye Reisinin Beyanatı", *Cumhuriyet*, 01.10.1930.

⁶⁸ "İzmir'de İntihabat ve Hizmet Gazetesinin Vaziyeti", *Cumhuriyet*, 07.10.1930.

Yahudice düşünüp Filistin ve Arzı Mevut rüyaları gördükçe yabancıdırlar. Bu hakkı onlara vermekle kıyamete kadar kurtulduğumuza inandığımız bir endişeyi tekrar içimizde diriltmiş olduğunuz. Mesele din işi değil, kan işi değil, dil işi, kültür ve ülkü işidir”⁶⁹ sözleriyle gayrimüslimlerden aday gösteren SCF’yi eleştirmiştir. İstanbul’daki belediye seçimlerine ilginin yoğun olduğuna işaret eden Cumhuriyet gazetesi ise gayrimüslimlerin genel olarak SCF’ye oy verdiklerini, sonuç olarak her tarafta CHF’ye oy verenlerin Türkler olduğuna yer vermiştir. CHF oyların dörtte üçünü almıştır. Etabli vesikasına sahip olmayan Rumların seçimlere katılamayacağına işaret eden Cumhuriyet, bunlara oy hakkı tanınmadığını ve durumlarının belirsiz olduğuna yer vermiştir.⁷⁰ Milliyet gazetesi de İstanbul’daki belediye seçimlerinde CHF’ye yönelimin yoğun olduğuna işaret ederken, SCF’ye yönelimin olmadığı ve bu fırkanın seçim masalarının önünün boş olduğuna işaret etmiştir. Seçimlerde SCF’nin adayları arasında gayrimüslimlerin olmasının seçmenlerin oy yönelimlerini etkilemiş olduğuna yer veren Milliyet gazetesi, SCF adayları arasında gayrimüslim adaylarının bulunmasının, “münevver ve şuurlu halkı” üzdüğü değerlendirmesi bulunmuştur. Ayrıca İstanbul’daki belediye seçimlerinde seçmenlerin oylarını “kendi öz fırkaları olan Halk Fırkasına” verdiklerine işaret etmiştir.⁷¹ Yine CHF’ye destek veren gruplar tarafından “Halk Fırkası Türk’ün Öz Fırkasıdır”, “Yaşasın Halk Fırkası”, “Halis Türk Reyini Halk Fırkasına Ver”, sloganlarıyla SCF’nin göstermiş olduğu gayrimüslim adaylardan dolayı bu durumu seçim çalışmalarında kullanmıştır.⁷²

Türkiye’deki gayrimüslimlerin SCF’den aday gösterilmesinin oluşturmuş olduğu olumsuz hava SCF lideri Fethi Bey’in konuya temas etmesine neden olmuştur. Fethi Bey, SCF’nin gayrimüslim adaylar göstermesine karşı gelen eleştirilere “Cumhuriyet, herkesin hakkına riayetle mümkündür. Memleketimizde bulunan ekalliyetler pek ehemmiyetsizdir. Fırkamız, İstanbul’da bunların belediye işlerinde temsil olunmaları hakkını kabul etmeği cumhuriyet esaslarına karşı sadakat bilmiştir”⁷³ ifadeleriyle cevap vererek, SCF’nin gayrimüslim adaylar gösterme gerekçesini açıkça ortaya koymuştur.

Diğer yandan seçim esnasında İstanbul’da sandık başlarında çeşitli olaylar çıkmıştır. İstanbul’da çıkan olaylarda en önemlisi Halıcıoğlu ve Hasköy’de meydana gelmiştir. Halıcıoğlu vapur iskelesi başındaki bir kahvehaneye kurulmuş olan sandık yerinde CHF ve SCF taraftarlarının propaganda faaliyetleri birtakım olaylara sebep olmuştur. Burada Ojalov Davit isminde bir Yahudi’nin CHF aleyhinde konuşma yapmaya başlaması üzerine orada bulunan halktan bir kişi kalkarak “Senin ağzını açmağa hakkın yok... Patrik Melefyüs’e istikbal merasimi hazırlayan ve ilk evvel alını öpen sen değil misin?” sözleriyle tepki göstermiş. Bu sözler orada bulunan halk tarafında da desteklenmiştir. Bunun üzerine Ojalov susturulmaya çalışılsa da SCF taraftarlarından destek bulması üzerine sözlerine devam etmiş ve kavga çıkmış olsa da olaylar polis tarafından engellenmiştir.⁷⁴

Belediye seçimleri İzmir’de de önemli bir rekabete sahne olmuştur. Burada CHF taraftarlarının propaganda faaliyetleri de bir kısım Türk münevveri tarafından beyanname hazırlanarak dağıtılmıştır. Bu beyannamelerin içeriğinde Yahudilere dair bir bilgi yer almamış olsa da diğer gayrimüslim cemaat üzerinden yapılan propaganda faaliyetlerinde şu ifadeler yer verilmiştir: “*Serbest Cumhuriyet Fırkası Rumları, Ermenileri iş başına getiriyor. Muhterem hemşerilerim duydunuz mu? Serbest Fırka İstanbul’daki belediye intihabında altı Rum ve Ermeni namzet gösterdi. Daha on sene evvel yurdunda seni zehirlemek için her türlü melaneti yapan, namusuna şerefine her zaman taarruz edenleri iş başına getirmek isteyen bir fırkaya nasıl rey verirsin?*”⁷⁵

1930 belediye seçimlerinde İstanbul’da Yahudilerin de karıştığı diğer bir olay da Hasköy’de meydana gelmiştir. Bu bölgede yapılan propagandalara çeşitli kişilerin yanı sıra Yahudilerden de katılanlar olmuştur. İlya Veled Bahar isimindeki Yahudi bağırarak, “Halkçılar Yahudileri kesecek, onlara rey vermeyiniz!” sözleriyle tahrikte bulunmuştur. Bunun üzerine polis tarafından tutuklanarak karakola götürülmek istenmiş olsa da o esnada dahi taşkınlık yapmayı sürdürmüştür. Bu esnada Bahar, “Ben serbestim, kimse karışamaz. Yahudilik için bir Yahudi feda olsun” ifadeleriyle taşkınlığı sürdürmüştür. Bu sırada çıkan bir diğer olay ise Avram isminde bir Yahudi’nin Beyoğlu mutemedi Kamil Bey’e saldırması sonucu yaşanmıştır. Ancak olaylar bununla da sınırlı kalmayarak devam etmiştir.⁷⁶

⁶⁹ “Sutunlarda Seyhat”, *Vakit*, 14.10.1930.

⁷⁰ “İntihabat Mücadelesi Devam Ediyor, Reylerin Dörtte Üçünü Halk Fırkası Kazanmaktadır”, *Cumhuriyet*, 07.10.1930.

⁷¹ Cumhuriyet Halk Fırkası Kahir Bir Ekseriyetle İstanbul İntihabat-ı Kazanıyor”, *Milliyet*, 06.10.1930.

⁷² “Serbestçiler Dün Birçok Hadiselere Meydan Verdiler”, *Milliyet*, 11.10.1930.

⁷³ “Fethi Bey ve Akalliyetlere Mensup Namzetler”, *Cumhuriyet*, 11.10.1930; “Gayrimüslim Türkler”, *Milliyet*, 14.10.1930.

⁷⁴ “Hararetli Mücadeleler Oluyor, “Hasköy’de Hadiseler Oldu”, *Cumhuriyet*, 09.10.1930.

⁷⁵ “İzmir Münevverlerinin Beyanamesi”, *Milliyet*, 09.10.1930.

⁷⁶ “Hararetli Mücadeleler Oluyor, Hasköy’de Hadiseler Oldu”, *Cumhuriyet*, 09.10.1930.

Hasköy'de meydana gelen diğer bir olay da SCF taraftarlarından Laz Bilal ve Laz Hüseyin isminde iki kişi ve yanındakilerle buradaki seçim alanına gelerek olay çıkarmaları olmuştur. Eski valilerden Aziz Nami Bey'e saldırılmış ve olaylara bazı memurların müdahalesi olsa da bu yeterli olmamıştır. Olaylara karışanlar takibata alınırken, bölgedeki olaylar da polis ve jandarmanın müdahalesiyle kontrol altına alınmıştır. Çıkan olayların sorumlusu olduğu işaret edilen Laz Bilal, Laz Hüseyin ve bir Yahudi'yi bölgeye getirerek olaylara karıştırdığı, CHF mensuplarına yönelik slogan atmasını söylediği belirtilmiş, bu durum halk üzerinde olumsuz tepkilere neden olmuştur.⁷⁷

İstanbul'da belediye seçimleri 18 Ekim 1930 akşamı tamamlanmış ve aynı gece sandıklar açılarak oy tasnifine başlanmıştır. Seçim sandıklarından çıkan sonuç CHF lehine olmuştur. İstanbul seçimlerini oyların %70'ini alan CHF seçimleri kazanmıştır.⁷⁸ Seçimlerin tamamlanması sonrası yapılan tasnif çalışmaları sonucu fırkaların aldıkları oy sayıları belli olmuştur. 1930 belediye seçimlerinde İstanbul'da gayrimüslimlerin seçimlerde genel olarak CHF'ye oy verdikleri görülmüştür. Yahudilerin bilhassa yönelişleri SCF olsa da seçim sonuçlarında Yahudi adaylar seçimleri kazanamamıştır. İstanbul'daki belediye seçimlerinde oyların dağılımına bakılacak olursa sonuçlar ilçelere göre şu şekilde gerçekleşmiştir:⁷⁹

İlçeler	Cumhuriyet Halk Fırkası	Serbest Cumhuriyet Fırkası
Adalar	1.906	16
Beyoğlu	6.298	2.374
Bakırköy	2.069	1.080
Beykoz	2.955	1.430
Eminönü	5.010	1.004
Fatih	9.764	2.714
Kadıköy	2.956	1.503
Sarıyer	1.597	1.276
Üsküdar	3.387	1.491

Tablo 1. Belediye Seçimlerinde İstanbul'daki Oy Dağılımları, Walter F Weiker, Political Tutelage and Democracy in Turkey- The Free Party and Its Aftermath, E. J Brill, Leiden, 1973, 114.

Weiker'in saptamış olduğu sayılara en yakın sonuçlar Vakit gazetesi tarafından verilmiştir. Vakit, İstanbul'daki belediye seçimlerinde seçmenlerden 35.934'ü CHF'ye oy verdiğini, 12.813 kişinin ise SCF'ye oy vermiş olduğuna işaret etmiştir. Bu gazetenin vermiş olduğu bilgilere göre ayrıca İstanbul'da oy kullanmayan seçmen sayısı 250.746'dır. Oy kullanan seçmenler arasında yer alan gayrimüslim cemaat ise her iki partiye de oy vermiş olsa da Yahudiler oylarını SCF lehine kullanmıştır. Bilhassa gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadıkları Adalarda ve Beyoğlu'nda yaşayan Rumlar çoğunlukla CHF'ye oy vermiştir.⁸⁰

Yahudiler neden SCF'ye yöneldi sorusunun karşılığı "Memleketini can ve dilde seven bir Türk Yahudisi" imzasıyla Vakit gazetesine yazılan mektupta ortaya konulmuştur. Bu bağlamda alınan mektupta Yahudilerin SCF'ye yönelişlerinin temelinde, kendilerinden iki kişinin belediye seçimlerinde İstanbul'dan aday gösterilmesi konusu ön plana çıkmıştır. Ancak bu Yahudilerin SCF'ye yönelişlerinin tek sebebi olmamıştır. Yahudilerin SCF'yi tercih etmelerinde, SCF programının CHF programından ziyade ülkede siyasi, ticari ve idari hukukun gelişimi ve gelişmesi için sorumluluğu üstleneceğine olan inançları da önemli bir etken olmuştur. Ayrıca mektupta Yahudilerin SCF'ye yönelişleriyle ilgili şu ifadeler yer almıştır: "Yahudiler kendilerine gösterilen itimat ve meveddete karşı daima minnet ve vefa ile mukabele ederler. Halk Fırkası, Serbest Fırka gibi Yahudilerden iki yerine bir, hatta yarım namzet göstermiş ve Türk Yahudiliğine bu memlekette bir kıymet izafe etmiş olsaydı Yahudilerden Halk Fırkasına da rey verenlerin adedi sayılamayacak derecede kesin olurdu." Vakit, isimsiz gelen mektupta ortaya konan düşüncelere dair, Yahudilerin İstanbul belediye seçimlerinde oyların SCF'ye yönelmesinin CHF'nin Yahudilerden aday göstermemesinden kaynaklandığı görüşüne hak vermiştir. Ancak Yahudilerin neden Ermeni

⁷⁷ "İstanbul Halkı Dünde Cumhuriyet Halk Fırkasına Reyini Verdi" , *Milliyet*, 09.10.1930; "İşi Zorbalığa Döktüler", *Milliyet*, 10.10.1930; "Hararetili Mücadeleler Oluyor, Hasköy'de Hadiseler Oldu", *Cumhuriyet*, 09.10.1930.

⁷⁸ "İntihabatı Halk Fırkası Kazandı, Sandıklar Dün Gece Açıldı", *Cumhuriyet*, 19.10.1930.

⁷⁹ Walter F Weiker, Political Tutelage and Democracy in Turkey- The Free Party and Its Aftermath, E. J Brill, Leiden, 1973, 114.

⁸⁰ C.H.F. 35.934, S.C.F. 12.813!, Kadıköy'de de Öteki Kazalarda Olduğu Gibi C.H.F. Kazandı", *Vakit*, 20.10.1930.

ve Rumlardan daha fazla CHF aleyhtarı olduklarına anlam verememiştir. Bu yaklaşımın sebebini ise İstanbul'un milli yönetime geçmesinden beri Yahudilerin Rum ve Ermenilerden fazla imtiyaza sahip olmalarına rağmen (Ermeni ve Rumların dolaşım özgürlüklerinin kısıtlanmasına rağmen bu kısıtlamaların Yahudilere uygulanmaması) seçimlerde CHF aleyhtarı olmalarına bir anlam veremediğine işaret edilmiştir.⁸¹ *Vakit'in bu değerlendirmesi sonrası*, "memleketini canü dilden seven bir Türk Yahudisi" başlıklı isimsiz yeni bir mektup daha gelmiştir. Vakit, mektupta bu mektup sahibinin, "Yahudiler Rumlar ve Ermenilerden ziyade şimdiye kadar devam eden milli idare aleyhinde hiçbir zaman tezahüratta bulunmamışlardır." ifadeleriyle Yahudilerin sadık millet oldukları vurgulanmış olduğuna yer vermiştir. Bu ifadeler sonrası Vakit, Yahudilerin SCF'ye oy vermelerinin tabii hakları olduğunu, bu hareketin milli irade aleyhine bir tutum olarak yorumlanamayacağı değerlendirmesinde bulunmuştur.⁸²

1930 belediye seçimlerinde yukarıda işaret edildiği gibi Yahudi toplumundan vatandaşların seçimler sırasında CHF aleyhinde gösterilerde bulunması, SCF lehine oy vermeleri ve CHF aleyhtarlığı yapmaları ve onun akabinde Türk basınında yer alan tartışmalar Yahudi cemaatini rahatsız etmiştir. Yahudi cemaati yaşananlarla ilgili duydukları rahatsızlıktan dolayı TBMM Başkanı Kazım Paşa'yı (Özalp) ziyaret etmişlerdir. Yahudi cemaatinden M. Reizner,⁸³ Beni Berit Yahudi locaları Başkanı M. Hanri Soreyano ve Sami Günzberg Beylerden oluşan bir heyet 16 Ekim 1930 tarihinde Kazım Paşa'yı ziyaret etmiştir. Heyet, Türkiye'de yaşayan bütün Yahudilerin cumhuriyete karşı "vatanperverane" duygu ve hürmetlerini arz ederek, Yahudi cemaatinin geçmişten bu yana hükümete ve millete olan bağlılıklarını belirtmişler. Türk vatandaşlığının esasları ve duygularını bilhassa gelecek kuşaklar üzerine yerleştirmek için çaba sarf ettiklerini izah etmişler. Ayrıca cemaat mensupları, Yahudi okullarında Türkçe dersleri verildiği ve gelecek nesillerin Türk vatandaşı olarak yetiştirilmesine gayret ettiklerini belirtmişlerdir. Son zamanlarda (seçim dönemi ifade ediliyor) yaşananların ise hiç şüphesiz anlaşılmazlıktan kaynaklandığı ve bunların yerel hareketler olduğu, yaşananların genel olarak Yahudi cemaatine indirgenemeyeceği, bu cemaatin genel kanaatine bir delil teşkil etmediği ve yaşananların sadık Yahudi vatandaşlarına atfedilemeyeceği ifade edilmiştir.⁸⁴

Bakıldığı zaman 1930 belediye seçimleri süreç içerisinde yaşanan tartışma ve olaylara rağmen Türk siyasi tarihi açısından önemli bir tecrübe olmuştur. Atatürk, TBMM'nin açış konuşmasında yeni parti ve belediye seçimlerini şu ifadelerle değerlendirmiştir:

"Siyasî hayatımızda yeniden fırkaların zuhuru, memlekette belediye intihaplarına takaddüm eden yakın günlerde vuku bulur. Bu münasebetle dikkate şayan safhaların şahidi olduk. Bu müşahedelerin verdiği tecrübelerden Türk milleti cumhuriyetin baka ve inkişafı için istifade etmelidir. Siyaset sahasında karşılıklı faaliyetin feyizli inkişafı, ancak vatandaşlar arasında düşmanlık husulüne mahal verilmemesiyle temin olunabilir. Bunun çareleri; fırkaların içine girebilecek gayri samimî ve gizli maksatlı unsurların, kanun fevkinde netice isteyen emel sahiplerinin bütün milletçe menfur görülmesi ve bir de cumhuriyet esası üzerinde çalışan fırkalarca, bu gibilerin faaliyetlerinden daima uzak kalınmasıdır. Memleketimizde kalem hürriyetini de, demokrat bir idareye lââyık vakar ile kullanmakta daha dikkatli bulunulacağını ümit ederim. Hürriyet sui istimalinin tevhit ettiği birçok felâketleri çekmiş olan bu memlekette, bu dikkate bilhassa lüzum olduğu kanaatindeyim."⁸⁵

Seçimler sonuçlanmış olmasına rağmen tartışmalar sona ermemiştir. SCF seçimlere hile karıştığı, yolsuzluk yapıldığı ve objektif bir seçim olmadığı iddia ederek, "İntihabın ne şekilde cereyan ettiği milletçe malumdur. Her yerde cereyanı hal hakkında bize mufassal telgraflar, mektuplar, mazbatalar gönderilmiştir." sözleriyle yaşananların TBMM'ye taşınmasına karar vermiştir.⁸⁶

Diğer yandan Fethi Bey 3 Kasım'da meclis başkanlığına bir yazı göndererek 1930 belediye seçimlerine dair şu konulara işaret etmiştir: "*Son intihabatta hemen de memleketin her tarafında halkın hakkını serbestçe*

⁸¹ Günün Meraklı Meselesi, "Yahudiler Neden Rum ve Ermenilerden Ziyade Gayri Memnun?", *Vakit*, 17.10.1930.

⁸² Hala Tavazzuh Etmeyen Mesele, "Yahudiler Niçin Rumlar ve Ermenilerden Fazla Milli İdare Aleyhindedir?", *Vakit*, 20.10.1930.

⁸³ Gazetelerde bu kişinin Türkiye Yahudi Cemaati Başkanı olarak belirtilmesine rağmen Türkiye Yahudi Cemaati ve Hahambaşılığı Heyeti İdari Başkanı İsak Hazan bu kişinin Türkiye Yahudi Cemaati Başkanı olmadığını belirtmiştir. "Bir Musevi'nin Tavzihi", *Cumhuriyet*, 20.10.1930.

⁸⁴ "Museviler, "Bir Heyet Kazım Paşayı Ziyaret Etti", *Cumhuriyet*, 17.10.1930.

⁸⁵ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1636, 02.11.1930.

⁸⁶ S. Fırka Erkânı Bugün Ankara'ya Gidiyor", *Cumhuriyet*, 25.10.1930.

kullanılmasına hükümetçe gösterilen mana ve müşkülât ile intihabat esnasında yapılan fesat ve yolsuzluklar hakkında Dâhiliye Vekilinden istizah yapmak üzere müzakerenin açılmasını teklif ederim."⁸⁷

Fethi Bey'in itirazlarına rağmen bir sonuç alınmamıştır. 1930'larda dönemin siyasi atmosferinin etkisiyle bizzat Mustafa Kemal onayıyla Fethi Bey tarafından kurulmasına izin verilmiş olan SCF kitlesel bir heyecan yaratmıştır. Ancak 1930 belediye seçimlerinde muhalif partinin kazanmış olduğu görece başarı, parti liderlerinde iktidara gelip yeni bir hükümet kurmaya dönük ihtirasları uyandırmış olsa da, Atatürk'ün bu duruma hazır olunmadığını göstermesi üzerine, Fethi Bey tarafından SCF kendi kendini feshetme kararı alarak partiyi kapatmıştır. Böylece Türk politik yaşamında ilk çok partili hayata geçiş denemesi İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar kapatılmıştır.⁸⁸ Hilmi Uran hatıralarında SCF'nin kapatılma gerekçesini yapılan propaganda faaliyetlerine bağlayarak, "Bu propagandaların henüz körpe inkılap hamlelerimiz için yıkıcı bir mahiyet taşıyordu" ifadeleriyle parti liderlerinden ziyade taşralarda, yeni parti adına seçimi mutlak kazanmak için çabalayan ikinci, üçüncü derecedeki şahısların serbest kelimesine dayanarak inkılaplara karşı propagandalar yürütmüş olduğuna işaret etmiş. Seçimler esnasında yürütmüş olan propaganda faaliyetlerinden dolayı mevcut inkılapların tehlikeye düşmesinden duyulan endişeler neticesinde çok partili hayata geçiş denemesi bir kez daha SCF'nin kapatılmasıyla sona ermiştir.⁸⁹

Sonuç

Serbest Cumhuriyet Fırkasının oluşumu, şüphesiz Türkiye'nin parlamento hayatına artık bir kendini kontrol etme unsurunun, zaruretinin belirmiş olduğu fikrinden ortaya çıkmıştır. Atatürk, TBMM'de bir kontrol mekanizması oluşturulmasını gerekli görerek Fethi Okyar tarafından bu partinin kuruluşuna onay vermiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası ile arasında esaslı bir ayrım olmayan SCF ekonomik sahada daha liberal siyaset takip etmek ve tekelleşme konusu aleyhinde hareket etmiştir. SCF yeni kurulmuş olmasına rağmen, 1930'da gerçekleşecek olan belediye seçimlerine katılma kararı alarak hemen ardından teşkilatlanma yoluna gitmiştir. Henüz taşrada esaslı olarak teşkilatlanmamış olan partinin seçimlere katılma kararı ani ve hızlı olmuştur. Bu durum belediye seçimlerinde SCF açısından iddialı bir karar olmuştur. SCF bu denli hızlı karar almasının yanı sıra bir de belediye seçimlerinde ilk kez gayrimüslimlerden (Ermeni, Rum ve Yahudi) de adaylar göstererek seçimlerde ki iddiasını arttırmak istemiştir. Yahudi adaylar İstanbul'da genellikle Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı semtlerde aday gösterilmiştir. Seçimler Türk siyasi tarihi açısından oldukça farklı evrelere sahne olmuştur. Belediye seçimlerinde İstanbul'da SCF tarafından aday gösterilmiş olan Yahudi adaylar bu partinin oylarını belirli bölgelerde kendisine yöneltmiştir. Yahudilerin oyları Beyoğlu gibi ilçelerde SCF yönünde olmuştur. Bazı yerlerde de (örn. Balat) Yahudilerin tamamı SCF'ye oy vermiştir. 1930 belediye seçimlerine ilk kez seçme ve seçilme hakkı elde eden kadınlar da dâhil olurken, onlar da seçimlere yoğun ilgi göstermişlerdir. Yahudi cemaatine mensup kadınlar da seçimlere ilgi göstermiş ve bunlardan SCF'ye oy verenler olmuştur. Yahudi cemaatinin 1930 belediye seçimlerine İstanbul'da yoğun ilgisi ve SCF lehine propaganda faaliyetlerine katılma durumu ön plana çıkmış olsa da seçmelerin seçimde genel yönelimleri CHF lehine olmuştur.

Diğer yandan seçim sürecinde CHF tarafından SCF'nin göstermiş olduğu gayrimüslim adaylar özelinde Yahudi adaylar üzerinden propaganda faaliyetleri yürütülmüştür. Propagandalarda CHF taraftarları, "Halk Fırkası Türk'ün Öz Fırkasıdır", "Yaşasın Halk Fırkası", "Halis Türk Reyini Halk Fırkasına Ver" söylemlerini kullanırken, SCF taraftarı Yahudiler de, "Halkçılar Yahudileri kesecek, onlara rey vermeyiniz!", "Fethi B. yaşasın, askerliği altı aya indirecek!", "Hayda Serbest Fırka... Serbest Fırka..." söylemleriyle seçimlerde propaganda faaliyetine katılmışlardır. Yahudi cemaatine mensup kişi veya kişiler sadece SCF taraftarı değil, CHF'ye de ilgi göstererek bu partiyi desteklemişlerdir. Bakıldığı zaman SCF'nin gayrimüslimlerden aday göstermesi bir nevi kendi aleyhine sonuçlar da doğurmuş olduğu seçim esnasında ve sonrasında görülmüştür. Bu propaganda faaliyetlerinde CHF karşıtı söylemler neticesinde çıkan olaylara karışan Yahudiler de olmuştur. Bu olaylar güvenlik güçleri tarafından sakinleştirilmiştir. CHF yanlıları tarafından SCF'nin gayrimüslim adayları üzerinden yapılan propagandalar seçmenlerin oy tercihlerini etkilemiştir. Bu bağlamda dönemin basın yayın kuruluşlarında çıkan haberler ve yazıların etkisi seçim sonuçlarında açıkça görülmüştür.

⁸⁷ "Meclis Dün Toplandı ve Celse Perşembeye Talik Edildi", *Cumhuriyet*, 04.11.1930.

⁸⁸ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, Çev. Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, 258; Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, 2017, 211; Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, İstanbul: Karacan Yayınları, 1982, 226-227.

⁸⁹ Uran, *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, 196-197.

1930 belediye seçimlerini oyların dörtte üçünü alan CHF kazanmıştır. SCF'den Beyoğlu'nda aday gösterilmiş olan Yahudi adaylarda dahi seçimi kazanamamıştır. Yahudilerin SCF'ye yönelimlerinin yoğun olmasına rağmen neden CHF'si seçim sonuçları bu doğrultu da olmadı? İşte bu noktada ön plana çıkan birinci unsur iktidarı elinde bulunduran fırkanın müdahale ile seçimleri lehine sonuçlandırabilecek tedbirler almasına fırsat tanımış olması. Sandık kurullarının belirlenmesinde adil bir düzenlemenin olmaması, hükümete bağlı yöneticilerin seçimlere ve sandıklara müdahalesine imkân sağlamıştır. İkinci sebep ise Yahudilerin ülkedeki mevcut konumlarına iktidara oy vererek yaşantılarına ve geleceklerine zarar verebileceği endişesi olduğu Yahudi cemaati mensupları tarafından Meclis Başkanı Kazım Özalp'i ziyaret ederek mevcut düşüncelerini açıklamış olmalarıdır. 1930 seçimleri bir yandan cumhuriyetin ilanı sonrası yapılan ilk çok partili seçim olması nedeniyle, diğer yandan da SCF'nin göstermiş olduğu Yahudi, Rum ve Ermenilerden oluşan gayrimüslim adaylar olması babında Türk siyasi tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. Nihai olarak SCF'nin kuruluşu şüphesiz Türkiye'nin iç dinamiklerinde demokratik rejime doğru gitmenin ilk tecrübe adımı olurken, bu adımın ilk imtihanı da 1930 belediye seçimleri olmuştur.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Arşiv

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

T.C. Resmi gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

Telif Eserler

Ağaoğlu, Ahmet. *Serbest Fırka Hatırları*. İstanbul: Baha Matbaası, 1969

Akşin, Sina. *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, 2017.

Atay, Falih Rıfki. *Çankaya, Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2012.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938*. Cilt 3, İstanbul: Remzi Kitabevi, 11. Baskı, 1992.

Bali, Rıfat N. *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 9. Baskı, 2017.

Bali, Rıfat N. "1930 Belediye Seçimleri ve Serbest Fırka'nın Azınlık Adayları", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 167, Kasım-1997, 25-34.

Balkaya, İhsan Sabri. *Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1980- 7 Mayıs 1943)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.

Emremce, Cem. *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 2018.

Findley, Carter V. *Modern Türkiye Tarihi*, Çev. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

Goloğlu, Mahmut. *Devrimler ve Tepkiler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, 2017.

İlmen, Süreyya. *Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka*. İstanbul: Muallim Fuad Gücüyener Yayınevi, 1951.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Politikada 45 Yıl*. İstanbul: İletişim Yayınları, 9. Baskı, 2018.

Karpat, Kemal H. *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Baskı, 2013.

Karpat, Kemal H. *Türk Siyasi Tarihi*. Çev. Ceren Elitez. İstanbul: Timaş Yayınları, 6. Baskı, 2015.

Koçak, Cemil. *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006,

Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. Boğaç Babür Turna. Ankara: Arkadaş Yayınları, 7. Baskı, 2014.

- Mango, Andrew. *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*, Çev. Füsün Doruker. İstanbul: Remzi Kitabevi, 9. Baskı, 2012.
- Okyar, Ali Fethi. *Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?*, Haz. Nermin Kırdar. İstanbul: 1987.
- Pınar, Mehmet, Koç, İlknur. "1930 İstanbul Belediye Seçimlerinde Gayrimüslimler", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 42, Kış 2018, 321-344.
- Serbest Cumhuriyet Fırkasının Yasası*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1930.
- Siirt Mebusu Mahmut. "Gayrimüslim Türkler". *Hâkimiyet-i Milliye*, 14.10.1930.
- Soyak, Hasan Rıza. *Atatürk'ten Hatıralar*, Cilt II. İstanbul: Yapı Kredi Bankası A.Ş, 1973.
- Tunçay, Mete. *Türkiye Cumhuriyet'inde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması 1923-1931*. İstanbul: Tarih Vakfı Kültür Yayınları, 6. Baskı, 2012.
- Unat, Kadri. *Durmayalım Düşeriz! İktidardan Muhalefete CHP'nin Seçim Propagandaları*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2016.
- Uran, Hilmi. *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2017.
- Us, Asım. *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım*. İstanbul: Vakıf Matbaası, 1964.
- Yetkin, Çetin. *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*. İstanbul: Otopsi Yayınları, 3. Baskı, 2004.
- Yetkin, Çetin. *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*. İstanbul: Karacan Yayınları, 1982.
- Yunus Nadi, "Türk Vatandaşlığı", *Cumhuriyet*, 21.08.1930.
- Ziya Şakir, "Serbest Fırka Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?", *Tasvir*, 25.06.1945.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Milliyet

İnkılâp

Son Posta

Tasvir

Vakit

Yarın

EKLER

Ek -1

Cumhuriyet Gazetesinin Serbest Cumhuriyet Fırkasının Gayrimüslim adayları hakkında bir değerlendirme,

(Cumhuriyet, 01.10.1930)

Ek-2

İntihabat İşleri Ne Şekil Alıyor? İstanbulda Rum, Ermeni, Museviler Ne Halde?

Serbest fırkadan Ermeni, Musevi, Rum vatandaşlara da kendi safında yer vermesi, bu belediye intihabına ayrı bir hususiyet veriyor. Reylerin atılması arifesinde bu vatandaşların temayüllerini öğrenmek elbette ki faydadarı hali değildir. İşte bu maksatlardır ki bu cemaatler arasında mevcut temayülleri tesbit etmek istedik. Aldığımız neticeye göre bu işle en fazla alakadar görünen Ermeniler, sonra Rumlardır.

Museviler, belediye intihabatı işle pek az alakadar oluyorlar.

Ermeni gazete ve cemaat adamlarının fikirlerine göre bu kütle, harici tesirlerden en az müteessir olabilecek vaziyettedir. Sandık başında müdahale görürlerse rey vermekten istinkâf edeceklerdir.

Ermeniler, Halk Fırkasının kendilerinden namzet göstermeyeceği mütaleasındadırlar. Rumca gazetelerle Rum cemaatine mensup kimselerin noktai nazarı şudur:

İntihabat Rumlar arasında hususi bir alaka uyandırmamıştır. Fakat son günlerde vasat tabaka ile esnafın bu işe alaka göstermesi umümkündür.

Çünkü bunlar, içtimai vaziyetleri itibarile devairle temas halinde bulunan kimse-

lerdir. Halk fırkası tesiri altında kalmaları muhtemeldir.

Musevilere gelince: Musevilerin bu işle fazla alakadar olmamaları tabiatleri icabıdır. Muamafih mustar kalırlarsa Halk fırkasına dâgir etmemek için reylerini ondan esirgemiyecekleri anlaşılıyor.

Çankırı'da

Çankırı, 2 (Hususi) — İntihabata bağlanmıştır. Müntehipler kilitli bir yere konularak orada rey verdirileceklerdi. Fakat kalabalıktan buna imkân hasıl olmadı. İntihaba müdahale yapıldığı görülünce halk geri döndü. Verilen rey ancak yüz ellidir.

Aydında

Aydın, 2 (Hususi) — Merkez intihabatı hergün biraz daha yeni fırka lehinde inkişaf etmektedir. Söke intihabı için mahalline gidilerek tekrar reylerin atılması temin edilmiştir. Kaymakam Beyin bazı hareketleri üzerine protesto yapılmıştır. İntihabatı kaybetmek endişesi önünde bura Halk fırkası teşkilâtı garip tedbirlere bağ vuruyor.

Etem Vassaf

Karaman'da

Karaman — Belediye intihabına ayın otuzunda bağlandı. Konya meb'usu Tefik Fikret beyin ve fırka mutemedil-

Son Posta gazetesinin İstanbul'daki Gayrimüslim seçmenlerin oy tercihlerine yaklaşımı,

(Son Posta, 05.10.1930)

YUNUS NADI

YUNUS NADI
BAHAHANESİ
Müessesesi İstanbul'da...
Ticari Sicil No: 246
Telefon: 1334
Dokümanlar: 1334
Yayıncı: YUNUS NADI

PERŞEMBE 9 TEŞRİNEVVEL 1930

Cumhuriyet

ARONE SERAİTİ
MÜBERRAT: 1400 KUR. 2700 KUR.
ŞEHAİTİ: 1400 KUR. 1400 KUR.
4 AYLIK: 700 KUR. 1400 KUR.
3 AYLIK: 400 KUR. 700 KUR.

Hararetli Mücadeleler Oluyor

Belediye intihabı

Belediye intihabı
Belediye intihabı...
Belediye intihabı...
Belediye intihabı...

Hasköy'de hâdiseler oldu
Silâhlı, bıçaklı adamlardan bazıları
nezaret altına alındılar

İki gün evvel Küçükpazar'da rey verenler dün tekrar rey
atmak istedilerse de menedildiler

İntihab intihabları: Gâzî'nin de rey verenleri bu gün Hasköy'de mahkemeye çıkarıldı.

Reylerin miktarı
20000'e yakınlaştı

Bazı dairelerde intihab
bu hafta bitmiş olmaktadır

Belediye intihabı...
Belediye intihabı...
Belediye intihabı...

Hasköy'deki hâdiseler: İntihab...
Hasköy'deki hâdiseler: İntihab...

Gazi Hz. nin İstanbul
halkına cevapları

Büyük Halâskâr kurtuluş bayramı sevincine iştirak ettiklerini bildirdiler

İstanbul'un kurtuluş bayramı...
İstanbul'un kurtuluş bayramı...

Borçlar mes'elesi
Hamiller taksitlerin
tediyesini istiyorlar

Paris'te bir tebliğ
neşrettiler!

Genel Müfettiş...
Genel Müfettiş...

Mısır, Polonya,
Norvec Seafirleri
Dün İmtatnamelerini merasimle
Reisicumhur Hz. ne takdim ettiler

Mısır, Polonya, Norvec Seafirleri...
Mısır, Polonya, Norvec Seafirleri...

Tevfik Rüşdü Bey dün
Akşam Ankar'ya gitti

Tevfik Rüşdü Bey dün Akşam Ankar'ya gitti...
Tevfik Rüşdü Bey dün Akşam Ankar'ya gitti...

Tevfik Rüşdü Bey dün Akşam Ankar'ya gitti.

YUNUS NADI

Belediye seçimlerinde İstanbul'da Gayrimüslim çocukların S.C.F lehine propaganda faaliyetleri,

(Milliyet, 11.10.1930)

